

A MEGCSALT ÉS A CSODATEVŐ

TABÁK ANDRÁS: SARGASSO TENGER

Korunkban gyorsan változnak a „nemzedékek”. Nagyapáink idején 10–15 évvel idősebb vagy fiatalabb emberek gyerekkorát csak néhány technikai eredmény szenzációja különböztette meg. Az utolsó harminc évben szinte évfolyamonként változott kinek-kinek a privat történelme. Még fiatalok, akiknek gyerekkora a háború előtti Magyarországon telt el, és majdnem felnőttek, akiknek az ötvenes évek már nem is emlék.

E papírvékony generációrétegek között külön csoport azoké — ma 25–28 évesek —, akik a háborús Magyarországra nyitották a szemüket, öntudatra ébredésük a háború tudomásulvétele volt. Ha vannak is korábbi emlékeik, a viszonylagos béke egy-két évéből, ezeket elnyomta a szirénázások, bombatámadások, menekülések máig ható, gyomoridégességgel, vegetatív labilitással megfizetett masszív emléktömege. Tabák András ehhez a nemzedékhez tartozik. Regénye, a *Sargasso tenger* a sötét ébredés története. A téma — hiszen nemzedéki élményből táplálkozik — felbukkant már pl. a néhány évvel idősebb Sükösd Mihály *Fától fáig* című regényében. Az alapvető konfliktus — a gyerek a fasizmus, a sötét erők szorongatásában — nem nemzedéki lelemény, a világirodalomban sokszor ellentétes tanulságokkal újra meg újra előkerül. Magyar megvalósulása Keszi Imre *Elysium* című regénye. Ezekben a művekben, az idősebb nemzedék írásaiiban a gyerek ártatlan, majdnem öntudatlan, intuícioira hagyatkozó lény, a reális társadalomrajz a felnőttek világában bontakozik ki. A gyerek élményei félelmetes és fura szürrealista félfalomvilág ködében lebegnek.

Tabák szakított a hagyománnyal. Fájdalmas előnye, hogy az idősebbek számára reprodukálhatatlan élményanyag birtokában van. Stíluseszménye, úgy látszik, egyébként is Nagy Lajos pontos, kíméletlen realizmusa. Az öt-hat éves Novák Gábor végig a regény központi figurája. A történet minden mozzanata az ő élménye. Ez az ábrázolás lélektanilag és történelmileg hiteles. Nem fél-öntudatlan lény egy hátéves gyerek, amikor ilyen élmények érik, amikor érzékenységre, sőt értelmére ennyire szükség van.

A regény gyengeségei mégis kapcsolatban vannak ezzel a koncepcióval, bár nem ebből származnak. Tabák sokat fejlődött novellás kötete óta. Ezúttal kitűnő elbeszélőnek bizonyul, cselekménye

mindvégig izgalmas, feszült. A *Kakas Aszklepiosznak* olvasója is megfigyelhette, mennyire vonzódik a parabolához. Hőseit sokszor egyetlen tulajdonságuk teszi jellegzetessé, funkciójuk csupán egy példás sors megelevenítése. A *Sargasso tenger*-t olvasva, időnként úgy érezzük: az író előbb határozta meg alakjai funkcióját, csak azután született maga a figura. A gyakorlott olvasó számára világos: ez itt a kormánypárti, de alapjában becsületes és németellenes katonatiszt, ez az antiszemita kispolgár, ez a baloldali humanista művész. Az alakok leszűkítetttségét csak zavaróbbá teszi a fikció, hogy mindezt a gyerek szemével nézzük. Az öt éves Novák Gábor megfigyelései mögül kikapcsolódik a felnőtt író.

Novák Gábor öntudatra ébredése akkor kezdődik, amikor apja 1943-ban munkaszolgálatba indul. A nagy tragédián belül külön tragédiája az, hogy „félvér”. Az „árja” feleség mindent elkövet, hogy eltitkolja az előle és a világ elől az apa bűnös származását. A hazugság persze kiderül, most már a család azt hitetné el a gyerekekkel, hogy az apa nem is az apja. A gyerek tiltakozására az anya és katonatiszt testvére egyre igazságtalanabb kegyetlenséggel válaszol.

Ez a regény legjobb része. Jól érzékeltet egy kettős motívumot. A rettenetes korban iszonyatosabb torzul a jószándék. Az anya és a nagybácsi a gyereket akarja óvni a hazugsággal. Erkölcsei érzékünk azonban a gyerekek helyes, az okosan alkalmazkodó jószándék egyre ellenszenvesebb, egyre kétértelműbb. Nem tudjuk eldönteni, meddig cselekszik az anya kényszerből, a gyerek védelmében. Hisztérikus dühe az apja nevéhez ragaszkodó gyerekek szemben azt sejteti, hogy örülne, ha a hazug mese igaz lenne. Az anya a regény legsikerültebb figurája.

A regény utolsó részében a gyerek és a család harca feloldódik. Hazaérkeznek az apa, megszökött a munkaszolgálatból, és a végveszélyben észre tér az asszony. Minden erejével féljéért próbálja megmenteni. A sodró cselekménybe belefeledkező olvasó fellélegzik, örül ennek a megoldásnak. De a kritikus tudja: engedmény volt. Az asszony mint társadalmi típus a szörnyűség atmoszférájában az ellenkezőjére is képes lehetett volna. Tabák is így érzi, és regénye végére oda illeszti a kemény tanulságot, amelyre a cím és a címet magyarázó mottó is utal.

Amikor Kolumbusz hajószai megpillantották a Sargassum bacciferum nevű fűfajtát, azt hitték, a szárazföld közelében vannak, holott csak a tenger felét szeltek át. Az egyedi történet happy endje

nem jelenti, hogy a sebek nyomtalanul elmúlnak; a társadalmi méretű gyógyulási, Mezei András kifejezésével a „teljes felszabadulásig” még hosszú az út. (Magvető Könyvkiadó 1965.)

KÓSZEG FERENC

MEZEI ANDRÁS: A CSODATEVŐ

„Ne meséld el a te szenvedésedet, mert senki sem szereti hallani azokat... „Ennyi! kap útravalóul Joske, egy Klauzál téri gyümölcsárús fia abba a valószínűtlenül megkavarodott világba, melynek kövein nyilasok csizmái csattognak, házai megremegnek az ágyúlövésre. Mezei András regénye hősenek, Lebovits Sámuelnek, a megalázott, összezúzott, gettóba kényszerített kisembernek a szávaival vitatkozva állít szembe egy kisfiút a fasizmus sötét erőivel, ahogy Tabák András vele szinte időben teszi *Sargasso tenger* című regényében. Az antifasiszta irodalom ismer már „csodatevőt” Strittmatter hősenek személyében, Mezei azonban nem a hipnotizálás különlegességében is konkrét, valós tényére épít: a csoda valóság és álom különös keveredésének eredménye nála.

„Joske álomvilága és az álomszerű fantasztikus valóság buktatói között nem könnyű dolog utat találni, nehéz eligazodni az olvasónak is...” — magyarázza maga az író a könyv egyik bekezdésében. A mű egyik erőnye éppen az, hogy Mezei meghagyja az olvasót abban a félálomszerű bódulatban, amelyben főhőse is mozog, és azt érezzük diszsonanciának, ha túl közel ér az álom homályában még szörnyszerűbbnek látszó valósághoz. A következetes szerkesztés érzékelhető a cselekményből kiinduló és arra visszaható csodák minőségi változásában. Az első két fejezetben a kisfiú álmodozásban, a valóságtól való menekülés közben közelíti meg a csodát, a harmadik fejezetben már megmerevíti a főjegyző heil-re emelt kezét — tehát a csoda átmegegy a valóságba, sőt a negyedikben naturalista valósággá válik, és már nem is szakad el a világtól, csupán keveredik vele, míg végül a folyamat eredményeként maga

a kisfiú lesz szimbólummá: a legnagyobb csodának, a közelgő szabadulásnak hirdetőjévé.

A csodatevő lélektani regény abban az értelemben, hogy a főhős lelkiállapotát vetítődik ki a világba, átalakítja és meghatározza azt. Innen vannak Chagall képeire emlékeztető szürrealista képzetei, s innen, hogy a mellékszereplők arcvonásai is villanásszerűek (Holdvilágképű, vadászkalapos), durván, néhány álomhullé vonallal kidolgozott alakok, amelyek félelmetes árnyékként mozognak a világ falain. E homályos és kavargó valóságban Joske asszociációira kénytelen hagyatkozni, hogy megértse a világ széthullásának, nagyanyja elhurcolásának vagy apja halálának igazi okait. A mű legmélyebb megérzése a körhintajelenet, a „hétköznapi fasizmus” lényegének művészi megéreztetése: „Nem láthatta ki volt, csak csizmát látott, az előre rúgó csizmaszáron pedig egy röhögő fejet, amikor hanyattvágódott.

A gyermektéma finom pszichológiai megoldásokat kívánó követelménye, álom és valóság szürrealisztikus képekben megnyilvánuló összeolvadása predestinálta az írókat arra, hogy lírai hangvételű kisregényt írjon. Mezei András első regénye azért sikerült mű, mert az író-költő könnyedén és láthatóan szívesen mozog ebben a közegben. Értő kézzel merít a folklórisztikus hagyományokból, de nem követi sem a Papp Károly-i, sem az iszackabeli utat. Van ereje megfelelni a legendáknak, és beszélni a szenvedésekről. Arckép és önarckép esik egybe, amikor realitás és álom határára, romok és emberi roncsok között botladozó kisfiújában a költőre ismerünk, aki a föld szívének egyre erősödő dobzásait hallgatja. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.)

VERESS MIKLÓS